

KOMPETENTNOST ODRASLIH OSOBA S MENTALNOM RETARDACIJOM¹

Borka Teodorović
Dubravka Levandovski
Daniela Mišić

Izvorni znanstveni članak

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 376.4
Zaprimljeno: 22.12.1993.

Sažetak

Na uzorku od 89 odraslih osoba s mentalnom retardacijom primijenjena je Skala procjene kompetentnosti - SPK (Holtz, K. L. i sur., 1986; priredile: Teodorović, B. i Levandovski, D., 1993) u cilju utvrđivanja razine usvojenosti opće kompetentnosti (pojam koji obuhvaća praktičnu, socijalnu i kognitivnu kompetentnost).

Diskriminativnom analizom ispitane su razlike između skupina ispitanika obzirom na spol.

Iako je utvrđena relativno zadovoljavajuća opća razina usvoje nosti kompetentnosti, izdvajaju se specifične teškoće u osobnoj higijeni, svakidašnjim aktivnostima, prostornoj i vremenskoj orijentaciji te socijalnom ponašanju.

Pretpostavlja se da nađena značajna razlika u korist ispitanika ženskog spola proizlazi iz postojećih zahtjeva kulturne sredine i odgojnih utjecaja.

Utvrđene specifične poteškoće upućuju na potrebu da se i u odrasloj dobi programirano djeluje na usavršavanje stečenih i usvajanje novih znanja i vještina radi podizanja razine opće kompetentnosti osoba s mentalnom retardacijom.

1. UVOD

Pojam odraslosti u osoba s mentalnom retardacijom nadilazi pro cese tjelesnoga sazrijevanja pojedinca i uključuje stabilizaciju u razumijevanju sebe i svijeta, izgradnju identiteta i relativno samostalno svladavanje uobičajenih funkcija svakidašnjeg života. Nasuprot djetetu, kod odraslih osoba naglašena je diskrepanca između tjelesne i psihosocijalne razvojne razine. Odrasle osobe s mentalnom retardacijom doživljavaju sebe kao "drugačije". Ta samop ercepcija, bez obzira koliko je difuzna i ovisna o individualnim razlikama, obilježava ponašanje pojedinca. Slika odrasle osobe s mentalnom retar-

dacijom sadržava i pojavu infantilizacije koja je s jedne strane rezultat uvjeta života, kao npr. odvajanje po spolu i time neutraliziranje bitnog životnog područja svake odrasle dobi. Jednako tako prisutna je tendencija ovih osoba da se zaštite "shemom djeteta" i time izbjegnu suočavanje sa zahtjevima odraslosti.

U procesu odrastanja u čovjeku se jasno ističe potreba za posti zanjem samostalnosti. Mentalna retardacija stvara zapreke na tom putu. Speck (1986) razlikuje četiri osnovne značajke koje su određene socijalnom sredinom i koje koče ili pogoduju procesu odrastanja:

1. povjerenje i mogućnost da se postane samostalan nasuprot zaštitničkom stavu kojim se potencira dječja ovisnost;

1

Ovaj je rad dio znanstveno-istraživačkog projekta pod nazivom: "Socijalizacija odnosa među spolovima u osoba s težom retardacijom" (voditelj: prof. dr. Borka Teodorović)

2. aktivna pomoć u procesu učenja i proširenju kompetencije nasuprot zapuštenosti i ravnodušnosti;

3. prilagođavanje neposredne životne okoline potrebama i sposobnostima osoba s mentalnom retardacijom nasuprot njihovom izlaganju vrlo složenim životnim uvjetima današnjice;

4. što je moguće potpunije uključivanje u uobičajene, primjerene oblike stanovanja nasuprot izolaciji i otuđenju u velikim institucijama.

Ukoliko "biti odrastao" znači biti sposoban voditi relativno samostalan život, može se na širokoj skali različitih oblika odraslosti kod osoba s mentalnom retardacijom govoriti o njihovoj relativno maloj autonomiji i relativno visokoj ovisnosti o drugima. Čovjek se smatra odraslim kada sebe svjesno doživljava u planiranju i izvođenju djelatnosti. Pronalaženje toga identiteta značajno ovisi o tome može li se dotična osoba osloboditi situacije u kojoj drugi odlučuju za i umjesto nje, kao i o tome ima li dovoljno mogućnosti iskušati vlastitu kompetentnost u različitim prilikama. Odgoj samostalnosti temeljan je uvjet odrastanja, osobito u osoba s mentalnom retardacijom.

Opsežno ispitivanje razine socijalne kompetentnosti osoba s mentalnom retardacijom, primjenom Skale adaptivnog ponašanja (AAMD) provedeno je u našoj zemlji. Uz utvrđivanje dijagnostičke valjanosti spomenute skale, jedan segment istraživanja bio je i komparativna analiza rezultata 1 dijela AAMD skale kod ispitanika uključenih u institucionalni tretman i tretman tipa dnevnog centra. Pokazalo se da se skupine statistički

značajno razlikuju u svim područjima izuzev po tjelesnom razvoju. Najveća je razlika na području "ekonomskih djelatnosti" gdje su znatno bolji ispitanci dnevnog centra premda je i njihova razina usvojenosti niska. Slično je i s djelatnostima u domaćinstvu, kao što su čišćenje, pranje, priprema hrane i drugo (Mavrin, 1986).

Istraživanja koja su provedena već 70-ih godina pokazuju da mogućnost daljnega razvoja psihosocijalnih sposobnosti u osoba s mentalnom retardacijom postoji i iznad 16-e godine te da ove osobe u prosjeku dostižu najvišu razinu postignuća u dobi od 20-e do 34-e godine (Gunzburg, 1974; Kobi, 1973; Nihira, 1976). Pritom treba naglasiti da su statistički značajni rezultati postignuti isključivo u onim slučajevima kada su odrasle osobe s mentalnom retardacijom bile uključene u strukturirane rehabilitacijske programe (Parmar i Clarke, 1977; Wehman i Schleien, 1980).

Niz istraživanja čiji je predmet proučavanja usvajanje socijalnih vještina polaze od teorijske spoznaje da je niska razina socijalne kompetentnosti često rezultat deficita u specifičnim verbalnim i neverbalnim vještinama neophodnim za učinkovitu socijalnu interakciju. Programi za stjecanje socijalnih vještina uspješno su korišteni u podizanju samopouzdanja (Bregman, 1984), unapređivanju socijalno-seksualnog ponašanja (Foxy, Mc Morrow, Storey, Rogers, 1984), unapređivanju ponašanja na profesionalnom planu (La Greca, Storey, Bell, 1983) i poboljšanju općih interpersonalnih odnosa (Senatore, Matson, Kazdin, 1982;

Fox, Mc Morrow, Schloss, 1983; Castles i Glass, 1986).

2. PROBLEM I CILJ

Zadnjih se godina u psihološko-pedagoškim istraživanjima sve veća važnost pridaje pojmovnom određivanju socijalne kompetentnosti na području dijagnostike i u rehabilitacijskim postupcima s osobama s mentalnom retardacijom. U teorijskim razmatranjima naglašavaju se tri temeljna polazišta u objašnjavanju konstrukta kompetentnosti:

- suodnos između inteligencije i mjerenja inteligencije

- teorijska razrada konstrukta kompetentnosti

- metodički problemi u određivanju kriterija pouzdanosti i valjanosti procjene adaptivnog ponašanja.

Meyers i suradnici (1980) govore u prilog tome da su adaptivno ponašanje i inteligencija dva zasebna entiteta i sugeriraju nekoliko distinkcija između ta dva pojma. Adaptivno ponašanje se primarno odnosi na svakidašnje ponašanje, a inteligencija na misaone procese; neke subskele adaptivnog ponašanja minimalno koreliraju s QI. Istraživanje Futtermana i Arndta (1983) usmjereno je na zaključak da se samo jedan entitet (mentalna dob ili adaptivno ponašanje) može koristiti u dijagnosticanju, klasifikaciji i određivanju smještaja osoba s mentalnom retardacijom. Adaptivno ponašanje i mentalna dob pokazuju dobru pouzdanost i konvergentnu valjanost kao i visoku međusobnu povezanost što upućuje na slabu diskriminativnu valjanost ta dva kriterija. Unatoč tome postoje indikacije

da je adaptivno ponašanje bolji pokazatelj uključivanja osobe s mentalnom retardacijom u odgovarajući program.

Uzimajući u obzir tradicionalne poteškoće u dijagnosticiranju kao i mnoge terminološke promjene sadržane u poimanju socijalnoga ponašanja (socijalna zrelost, socijalne norme, adaptivno ponašanje, prilagođavanje okolini, socijalna kompetencija i sl.), Holtz i suradnici (1986) pod kompetencijom podrazumijevaju raspo loživost i primjereno izražavanje onih uzoraka ponašanja koji proširuju repertoar ponašanja pojedinca i time smanjuju ovisnost o posebnim mjerama zbrinjavanja.

Iz ovako široke definicije koja uključuje osnovne vještine brige o sebi, socijalnu i kognitivnu kompetentnost, proizlazi i cilj našega ispitivanja. Osim utvrđivanja razine usvojenosti opće kompetentnosti osoba s mentalnom retardacijom, procjena postignuća na tom području poslužit će u odabiru odgovarajućih sadržaja za izradu individualiziranih rehabilitacijskih programa.

3. METODE RADA

3.1. Uzorak ispitanika

Ispitivanjem je obuhvaćeno 89 ispitanika oba spola, od kojih je 53% muškog, a 47% ženskog spola.

Prosječna kronološka dob ispitanika je 31 godina. Raspon kronološke dobi kreće se od 20 do 57 godina, s time da je najveći broj ispitanika (67%) od 20 do 35 godina, 32% od 36 do 49 godina, a samo jedan ispitanik je kronološke dobi od 57 godina.

Većina ispitanika (63%) smještena je u instituciji, a 37% u vlastitoj obitelji.

Prema raspoloživim podacima, najveći broj ispitanika (52%) obuhvaćen je tretmanom od 11 do 20 godina. Prosječna dužina tretmana je 12,5 godina.

Zadovoljavajući kontakt s članovima obitelji ostvaruje 67% ispitanika, 16% ga

uspostavlja povremeno, a 17% rijetko ili nikada.

Prema mentalnom statusu najveći broj (68%) su ispitanici s umjerenom, 11% s težom, a 21% s lakom mentalnom retardacijom s utjecajnim poteškoćama. (Tablica 1)

Ispitivanje je provedeno u Centru za rehabilitaciju "Zagreb".

Tablica 1
Značajke ispitanika

R. br.	Varijabla	Kategorija	f	%
1.	SPOL	M	47	.53
		Ž	42	.42
2.	KRONOLOŠKA DOB	20 - 35	60	.67
		36 - 49	28	.32
		57	1	.01
3.	SMJEŠTAJ	institucija	56	.63
		obitelj	33	.37
4.	DUŽINA TRETMANA	do 10 god.	34	.38
		11 - 20 god.	46	.52
		21 - 38 god.	9.	.10
5.	KONTAKT S ČLANOVIMA OBITELJI	rijetko/nikada	15	.17
		povremen	14	.16
		zadovoljavajući	60	.67
6.	MENTALNI STATUS	laka mentalna	19	.21
		retardacija s utjecajnim poteškoćama		
		umjerena mentalna retardacija	60	.68
		teža mentalna retardacija	10	.11

3.2. Mjerni instrument

Primijenjena je Skala procjene kompetentnosti - SPK za osobe s umjerenom i težom mentalnom retardacijom (Holtz, K. L. i sur., 1986; priredile: Teodorović, B. i Levandovski, D., 1993).

Skala sadrži 3 područja:

PRAKTIČNA KOMPETENTNOST
KOGNITIVNA KOMPETENTNOST
SOCIJALNA KOMPETENTNOST

te 2 zasebna potpodručja:

ORGANIZACIJA SLOBODNOG VREMENA
OSOBNNA HIGIJENA.

Područje PRAKTIČNE KOMPETENTNOSTI obuhvaća 32 čestice grupirane u 4 sumarne varijable:
Hrana/odjeća
Higijena
Sigurnost
Praktične vještine.

Područje KOGNITIVNE KOMPETENTNOSTI zastupljeno je sa 72 čestice grupirane u 9 sumarnih varijabli:
Promet/kretanje
Novac/kupovanje
Korištenje javnih službi
Vremenska orijentacija
Osnovni geometrijski pojmovi
Računanje
Čitanje i pisanje
Razumijevanje govora
Ekspresivni govor.

Područje SOCIJALNE KOMPETENTNOSTI sadrži 48 čestica grupiranih u 6 sumarnih varijabli: Ponašanje pri učenju i radu
Pronalaženje identiteta/pojam o sebi
Samokontrola

Samopotvrđivanje

Anticipacija događaja/socijalni kontakti
Kooperacija/socijalna pravila.

Potpodručje ORGANIZACIJA SLOBODNOG VREMENA je sumarna varijabla zastupljena s 9, a potpodručje OSOBNNA HIGIJENA sumarna varijabla zastupljena sa 7 čestica.

3.3. Metode obrade podataka

Na temelju prikupljenih rezultata mjerenja izračunati su osnovni statistički parametri.

Razlike među grupama ispitanika obzirom na spol testirane su analizom varijance i Robustnom diskriminativnom analizom, uz parcijalizaciju dobi.

4. REZULTATI I DISKUSIJA

4.1. Osnovni pokazatelji razine usvojenosti opće kompetentnosti

Iz analize rezultata sumarnih varijabli (tablica 2) vidljivo je da je najbolji rezultat postignut na području praktične kompetentnosti, gdje je prosječna vrijednost rezultata 71 od mogućih 96 bodova. Zatim slijedi socijalna kompetentnost, uz prosječno postignutih 100 od mogućih 144 boda. Najslabiji je rezultat na području kognitivne kompetentnosti gdje su od mogućih 216 bodova ispitanici postigli srednju vrijednost od 137 bodova.

Na području PRAKTIČNE KOMPETENTNOSTI 65 ispitanika je postiglo između 62 i 96 bodova, tj. 73 % ispitanika pokazuje tendenciju ka višim vrijednostima rezultata.

Analiza rezultata sumarnih varijabli navedenoga područja pokazuje da tome

najviše pridonose varijable "Hrana /odjeća" i "Higijena" gdje su dostignuća vrlo blizu maksimalnih, tj. prosječni rezultat je 20 od mogućih 24 boda.

U skladu s tim, može se pretpostaviti visoka razina usvojenosti vještina i navika ispitanika u situaciji hranjenja i odijevanja. Analiza pojedinačnih čestica pokazuje da se to u najvećoj mjeri odnosi na uporabu čaše/šalice, ulijevanje napitka i odijevanje, a u nešto manjoj mjeri na uporabu pribora za jelo (7 % ispitanika nije usvojilo vještinu rezanja nožem, a 37 % jest samo djelo mično), rukovanje patentnim zatvaračem (9 % ispitanika nije usvojilo, a 27 % jest djelomično) i vezivanje vezica na obući, koje 18 % ispitanika nije usvojilo. Također se može pretpostaviti visoka razina usvojenosti osnovnih higijenskih navika vezanih uz uporabu nužnika, pranje ruku, uređivanje kose i brisanje nosa te u nešto manjoj mjeri, u uređivanju noktiju (20 % ispitanika nije samostalno, a 19 % jest djelomično) i uporabi javnog nužnika (11 % ispitanika nije samostalno, a 33 % jest djelomično).

Unutar varijable "Sigurnost" koja obuhvaća ponašanje u situacijama opasnosti, kao i izbjegavanje opasnosti, gdje se maksimalno moglo postići 24 boda, prosječna vrijednost usvojenosti je 18 bodova. 28 % ispitanika ne prepoznaje simbole za opasnost, a 36 % samo neke od njih.

Značajno slabiji rezultat u odnosu na prethodno navedene varijable (najslabiji rezultat cjelokupnog područja "Praktična kompetentnost") postignut je u varijabli "Praktične vještine", gdje je prosječno postignuta vrijednost 13 bodova (od mogućih 24).

Tome pridonosi činjenica da 24 % ispitanika nije usvojilo pranje suđa, oko

42 % ne barata otvaračima i ne snalazi se u izvođenju preciznih manuelnih aktivnosti, kao što je izrezivanje nacrtanih oblika i piljenje iz "šperploče". A čak ih 62 % ne zna pripremiti jednostavni topli obrok.

Na području KOGNITIVNE KOMPETENTNOSTI 51 ispitanik postigao je između 136 i 216 bodova, tj. 57 % ispitanika pokazuje tendenciju ka višim vrijednostima rezultata.

Analiza rezultata sumarnih varijabli ističe: "Promet/kretanje", "Ekspresivni govor" i "Razumijevanje govora", gdje je prosječna vrijednost usvojenosti 18 bodova (od mogućih 24), kao one varijable koje odražavaju najvišu razinu kognitivne kompetentnosti ispitanika.

Analiza pojedinačnih čestica u varijabli "Promet/kretanje" pokazuje da se 67 % ispitanika potpuno samostalno orijentira u ustanovi i užem krugu stanovanja, da poznaje vlastito ime i prezime i primjereno se ponaša u prometu. Međutim, 18 % ispitanika ne zna navesti adresu stanovanja, a 39 % ih nije samostalno u korištenju javnog prijevoza.

Oko 82 % ispitanika karakterizira visoka razina usvojenosti ekspresivnog govora s obzirom na broj riječi u rečenici, izražavanje potreba i postavljanje pitanja te korištenje konstrukcije složene rečenice. Teškoće se javljaju u prepričavanju priče, koje 26 % ispitanika nije usvojilo, a 24 % jest djelomično, i izražavanju glagolskih vremena, što 22 % ispitanika nije, a 36 % jest djelomično usvojilo.

Što se pak tiče razumijevanja govora, ispitanici uglavnom nemaju teškoća u razumijevanju jednostavnih verbalnih naloga, uputa koje opisuju prostorne odnose i kratke priče, a 49 % ih izvodi naloge u određenom vremenskom sljedu

te razumije konstrukciju složene rečenice. Određene poteškoće javljaju se u razumijevanju pitanja koja izazivaju suprotnost (kod 30 % ispitanika) i posrednih zahtjeva (kod 26 % ispitanika).

Najniža razina kognitivne kompetentnosti ispitanika izražena je u varijablama "Osnovni geometrijski pojmovi" i "Računanje", gdje su prosječno postigli 13, od mogućih 24 boda.

Analiza pojedinačnih čestica pokazuje da 65 % ispitanika poznaje i razumije osnovne geometrijske pojmove, 35 % djelomično, a ostali ih uopće ne poznaju. Slična je situacija i sa reproduciranjem likova, dok najveću poteškoću predstavlja procjena dužine predmeta (43 % je potpuno nekompetentno) i mjerenje centimetrom, koje čak 62 % ispitanika nije usvojilo.

Na području računanja 36 % ispitanika postiglo je maksimalan broj bodova, a 31 % niti jedan bod. Većina ispitanika nema teškoća u sortiranju predmeta prema zadanim oznakama, ali se one javljaju već u čitanju brojeva (37 % ih ne čita jednoznamenaste, a 49 % dvoznamenaste brojeve) i navođenju brojevnog niza (što ih 33 % nije usvojilo). 62 % ispitanika nije usvojilo zbrajanje i oduzimanje u okviru broja 20, od kojih čak 52 % već u okviru broja 5.

U preostalim varijablama ovog područja: "Novac/kupovanje", "Korištenje javnih službi", "Vremenska orijentacija" te "Čitanje i pisanje" prosječna vrijednost rezultata je 14-15 bodova (od mogućih 24). Iako to ukazuje na tendenciju većine ispitanika ka višim vrijednostima rezultata analiza pojedinačnih čestica pokazuje slijedeće: većina ispitanika poznaje osnovnu funkciju novca, pazi da ga ne izgubi i djelomično se snalazi u kupovini, no 45 % ih uopće ne razlikuje novčanice

prema vrijednostima. Većinom poznaju javne djelatnike (policajac, liječnik i sl.) i njihove funkcije te prepoznaju javne institucije prema njihovim simbolima, ali ih 28 % ne zna odnijeti pismo u poštanski sandučić i koristiti telefon. 58 % ih ne koristi javnu govornicu, a 56 % ne zna pozvati vatrogasce ili hitnu pomoć u slučaju opasnosti.

Dok većinom razumiju jednostavni vremenski slijed, razlikuju dijelove dana te radne od neradnih dana, navode godine starosti i imenuju dane u tjednu, 38 % ih ne zna navesti datum rođenja, 42 % nije usvojilo očitavanje vremena na satu, a čak 52 % korištenje kalendara.

Uglavnom shvaćaju povezanost među situacijama, komentiraju slike i prepoznaju neke slikovne simbole, no 38 % ih ne prepisuje riječi s predloška niti piše ime i prezime, a oko 46 % uopće ne čita i ne piše.

Na području SOCIJALNE KOMPETENTNOSTI oko 67 % ispitanika pokazuje tendenciju ka višim vrijednostima rezultata.

Analiza rezultata sumarnih varijabli pokazuje da tome u najvećoj mjeri pridonose varijable "Ponašanje pri učenju i radu" i "Pronalaženje identiteta/pojam o sebi", gdje su prosječna dostignuća 17, od mogućih 24 boda.

Analizom pojedinačnih čestica varijable "Ponašanje pri učenju i radu" vidi se da 67% ispitanika nema poteškoća u izvršavanju postavljenih zadataka i koncentraciji za vrijeme školskog sata, da izražavaju zadovoljstvo zbog izvršenog zadatka i reagiraju promjenom ponašanja na upozorenje ili pogled. Međutim, samo 37 % će ih potpuno ustrajati na postavljenom cilju, a 27 % izraziti samoinicijativu u oblikovanju rada, igre i učenja.

71 % ispitanika posjeduje veći stupanj usvojenih pojmova o vlastitom identitetu, što se primarno odnosi na prepoznavanje vlastitog izgleda i posljedica vlastitog ponašanja, čuvanje osobnih stvari, razlikovanje vlastitih i tuđih doživljaja i ponašanje u skladu sa situacijskom ulogom, dok je realna samoprocjena prisutna u 27 %, a prepoznavanje vlastitih promjenjivih i nepromjenjivih značajki (visina; interesi, itd.) u 24 % ispitanika.

Varijabla "Samopotvrđivanje", s prosječno postignutih 14 bodova (od mogućih 24), područje je na kojem ispitanici ovoga uzorka pokazuju najmanju razinu socijalne kompetentnosti. Iako veći broj ispitanika prepoznaje vlastite osjećaje i dijeli ih s drugima (52 %), manji dio će ih odbiti pomoć ako ona nije potrebna (39 %) i izraziti samoobranu u skladu sa situacijom. Oko 34 % ispitanika odbija neželjene zahtjeve, u potpunosti izražava vlastite želje i provodi opravdane zahtjeve, uzima u obzir tuđe osjećaje, želje i planove u zadovoljavanju vlastitih interesa, a 50 % ih ne prihvaća kritiku i vlastita ograničenja te ne zastupa pravedne zahtjeve u težim okolnostima. U preostalim varijablama ovog područja: "Samokontrola", "Anticipacija događaja/socijalni kontakti" i "Koopercija/socijalna pravila" prosječno postignuta vrijednost je 15 bodova (od mogućih 24). Većina ispitanika prihvaća promjene u režimu dana ili poznatoj sredini, kao i isprik, pobjedu i poraz, ali 31 % ne prihvaća kritiku, poticaje i prijedloge. 47 % rješava postavljene zadatke unatoč neuspjehu, a čak oko 49 % ih nije spremno odgoditi neposrednu nagradu ili se oduprijeti izazovu ako time izbjegavaju neugodne posljedice na duži

rok. Razina socijalne kompetentnosti ispitanika na području anticipacije događaja i socijalnih kontakata visoka je obzirom na sudjelovanje u grupnoj igri, uspostavljanje kontakata s drugima i samoinicijativu u traženju potrebne pomoći, a niska obzirom na to da ih 61 % ne razlikuje namjeru i stvarni rezultat u ocjenjivanju neke radnje, a samo oko 31 % vodi računa o mogućim mislima ili namjerama drugih. Većina ispitanika pomaže drugima, pridržava se pravila igre i vraća posuđene predmete, međutim oko 40 % ih ne ostvaruje dogovorene radne zadatke i ne ponaša se u skladu s pravilom da svi članovi grupe imaju ista prava i obveze. Samo ih 37 % pokušava riješavati konfliktne situacije u grupnim djelatnostima.

Na potpodručju ORGANIZACIJA SLOBODNOG VREMENA prosječno dostignuće je 14 od mogućih 27 bodova. S obzirom na vrijeme provođenja slobodnog vremena u smislenoj aktivnosti i bavljenja poznatom aktivnošću, na traženje svrsishodne i odabiranje željene iz većega broja ponuđenih aktivnosti većina ispitanika (70 %) pokazuje tendenciju ka višim vrijednostima rezultata, dok u znatno manjoj mjeri dogovaraju provođenje slobodnog vremena s vršnjacima (samo 46 %). 45 % ih raspolaže mnoštvom različitih mogućnosti za provođenje slobodnog vremena, oko 36 % posjećuje priredbe, a samo ih se 27 % bavi nekim hobiem i dugoročnije planira organiziranje slobodnog vremena.

Na potpodručju OSOBNA HIGIJENA prosječno postignuta vrijednost je 14 bodova (od mogućih 21), u okviru čega 37 % ispitanika postiže maksimum, a 28 % niti jedan bod.

Tome pridonosi činjenica da ih čak 68 % nije upoznato sa svrhom i načinom uporabe sredstava za kontracepciju. 63 % ispitanika ženskog spola nije usvo-

jilo održavanje intimne higijene za vrijeme menstruacije, a čak 71 % ispitanika muškog spola je potpuno nesamostalno pri brijanju.

Tablica 2

Osnovni statistički pokazatelji sumarnih varijabli

VARIJABLA	X	SIG	MIN	MAX	MAX D
Hrana/odjeća	20.20	5.13	3.00	24.00	.16
Higijena	20.48	5.24	.00	24.00	.20
Sigurnost	18.04	6.71	2.00	24.00	.12
Praktične vještine	12.51	7.69	.00	24.00	.05
PRAKTIČNA KOMPETENTNOST	71.24	22.41	5.00	96.00	.07
Promet/kretanje	18.03	6.61	2.00	24.00	.15
Novac/kupovanje	14.11	7.90	.00	24.00	.10
Korištenje javnih službi	15.05	6.62	.00	24.00	.08
Vremenska orijentacija	15.02	7.63	.00	24.00	.16
Osnovni geometrijski pojmovi	12.56	7.88	.00	24.00	.16
Računanje	12.74	8.71	.00	24.00	.12
Čitanje i pisanje	14.17	8.48	.00	24.00	.17
Razumijevanje govora	17.52	6.69	2.00	24.00	.11
Ekspresivni govor	18.13	7.50	.00	24.00	.23
KOGNITIVNA KOMPETENTNOST	137.01	62.22	5.00	216.00	.09
Ponašanje pri učenju i radu	16.82	6.61	.00	24.00	.10
Pronalaženje identiteta/ pojam o sebi	16.79	6.54	.00	24.00	.16
Samokontrola	15.37	6.59	.00	24.00	.07
Samopotvrđivanje	14.29	7.24	.00	24.00	.09

Nastavak tablice 2.

VARIJABLA	X	SIG	MIN	MAX	MAX D
Anticipacija događaja/ socijalni kontakti	14.64	6.59	.00	24.00	.08
Kooperacija/socijalna pravila	15.01	7.73	.00	24.00	.11
SOCIJALNA					
KOMPETENTNOST	92.93	38.62	3.00	144.00	.06
Organizacija slobodnog					

TEST = .1728

Legenda:

X - aritmetička sredina

SIG - standardna devijacija

MIN - minimalni rezultat

MAX - maksimalni rezultat

MAX D - Kolmogorov-Smirnov test

4.2. Razlike u razini usvojenosti opće kompetentnosti obzirom na spol (tablica 3)

Diskriminativna analiza varijabli Skale procjene kompetentnosti (SPK) ukazuje na statistički značajnu razliku između ispitanika muškog i ženskog spola, koja iskazana F-testom iznosi:

$$F = 8.48 \quad Q = .00$$

Prema tome, ispitanici muškog i ženskog spola razlikuju se na diskriminativnoj funkciji uz vjerojatnost pogreške od $Q = .00$.

Pregledom centroida ($C_m = -1.02$; $C_ž = 1.15$) vidimo da ispitanici muškog spola imaju slabije rezultate od ispitanika ženskog spola te da se međusobno razlikuju za 2.17 standardne devijacije. Na

jačinu diskriminacije ukazuje L (lambda) koja iznosi: 2.38.

Iako na svim varijablama usporedba vrijednosti aritmetičkih sredina stigmatizira inferiorniju poziciju ispitanika muškog spola, u jedanaest varijabli nađene su, na osnovi analize varijance, statistički značajne razlike među grupama, uz $P = .05$.

Na području **praktične kompetentnosti** značajnost razlika izražena je u "Praktičnim vještinama" ($F = 11.61$), a u znatno manjoj mjeri u "Higijeni", za koju vrijednost F-testa iznosi 5.73.

To ukazuje da ispitanike ženskog spola karakterizira značajno viša razina usvojenosti praktičnih vještina vezanih uz izvršavanje kućanskih poslova i preciznih manuelnih aktivnosti te nešto viša razina usvojenosti osnovnih higijenskih navika. Usporedba vrijednosti aritmetičkih sredina na varijablama koje odražavaju **kognitivnu kompetentnost** ukazuje da upravo na ovom području razlike među grupama nisu značajne. Izuzetak je varijabla "Ekspresivni govor" za koju vrijednost F-testa iznosi 4.09.

To znači da na području kognitivne kompetentnosti dolaze do izražaja nešto veće razlike u korist ispitanika ženskog spola s obzirom na razinu usvojenosti ekspresivnog govora. One upotrebljavaju veći broj riječi u rečenici, kompetentnije su u govornom izražavanju potreba i postavljanju pitanja, u većoj mjeri koriste konstrukciju složene rečenice, bolje se snalaze u prepričavanju i izražavanju glagolskih vremena.

Na području **socijalne kompetentnosti** značajnost razlika izražena je u svim varijablama. Najveća vrijednost F-testa je u varijabla ma "Samopotvrđivanje" ($F = 9.74$), "Anticipacija događaja/socijalni kontakti" ($F = 9.52$) i "Pronalaženje identiteta/pojam o sebi" ($F = 9.38$), a najmanja je u "Ponašanju pri učenju i radu", gdje F-test iznosi 5.13.

U skladu s tim može se zaključiti slijedeće: ispitanici ženskog spola pokazuju nešto višu razinu kompetentnosti s obzirom na brzinu izvršavanja zadataka i dužinu koncentracije na zadatak; one češće reagiraju promjenom ponašanja na upozorenje ili pogled, ustrajnije su u ostvarenju postavljenog cilja te pokazuju veću samoinicijativu u oblikovanju rada, igre i učenja (što je obuhvaćeno ponašanjem pri učenju i radu).

S obzirom na značajnost razlika i u varijablama "Samokontrola" ($F = 8.75$) i "Kooperacija/socijalna pravila" ($F = 8.08$), ispitanici ženskog spola imaju usvojen veći stupanj samokontrole u situaciji promjene, adekvatnije prihvaćaju ispriku, kritiku, poticaje i prijedloge, spremnije su ustrajati na postavljenom zadatku unatoč neuspjeha, odgoditi neposrednu nagradu ili zadovoljenje potreba te se oduprijeti izazovu u cilju izbjegavanja neugodnih

posljedica. Također su spremnije za kooperaciju u grupnim aktivnostima i poštivanje socijalnih pravila.

Kao što je već navedeno, najveća razlika među grupama prisutna je na razini samopotvrđivanja, u smislu prepoznavanja vlastitih osjećaja i njihovog dijeljenja s drugima, uzimanja u obzir tuđih osjećaja, želja i planova u zadovoljenju vlastitih interesa, odbijanja nepotrebne pomoći, samoobrane, odbijanja neželjenih, a provođenja opravdanih zahtjeva te prihvaćanja vlastitih ograničenja. Slično je i sa anticipacijom događaja (zamjećivanje tuđih raspoloženja, osjećaja, misli i namjera te ponašanje u skladu s tim) i usvojenošću pojmova o vlastitom identitetu (od izdvajanja vlastitog lika, razlikovanja vlastitih i tuđih doživljaja do ponašanja u skladu sa situacijskom ulogom, adekvat nije procjene vlastitih sposobnosti i prepoznavanja promjena vlastitih značajki).

Na potpodručju **organizacija slobodnog vremena** grupe ispitanika se značajno razlikuju uz veličinu F-testa: 6.80. Ispitanici ženskog spola pokazuju veću samostalnost u organizaciji slobodnog vremena u smislu bavljenja svrsishodnim aktivnostima, hobbijem i njegovim dugoročnijim planiranjem, s tim da raspolažu i većim brojem mogućnosti za to.

Na potpodručju **osobna higijena** razlika među grupama u korist ispitanika ženskog spola je najizraženija, što se vidi po vrijednosti F-testa koji iznosi 14.17. Iz toga proizlazi da ispitanici ženskog spola u znatno većoj mjeri imaju usvojene navike osobne higijene koje se primarno odnose na održavanje intimne higijene, higijenu zuba i održavanje obuće. Također se više brinu o vlasti tom izgledu

i u većoj mjeri poznaju svrhu i način upotrebe sred stava za kontracepciju.

Diskriminativnom analizom utvrđeni su **koeficijenti diskriminacije i koeficijenti korelacije svake varijable s diskriminativnom funkcijom.**

Raspon koeficijenata diskriminacije je .10 do .34, osim za varijablu "Promet/kretanje", gdje iznosi .04.

Prema veličini koeficijenata diskriminacije, najveći udio u diskriminaciji grupa ima varijabla "Osobna higijena": $R = .34$, iako je njen koeficijent korelacije s diskriminativnom funkcijom niži u odnosu na većinu ostalih varijabli ($A = .80$). Varijabla "Praktične vještine" također ima prilično visok koeficijent diskriminacije ($R = .31$), s tim da je njen koeficijent korelacije s diskriminativnom funkcijom nešto viši ($A = .83$).

Koeficijenti korelacije varijabli s diskriminativnom funkcijom ističu najveću važnost u razlikovanju grupa varijable "Pronalaženje identiteta/pojam o sebi" ($A = .92$), a zatim varijabli: "Samopotvrđivanje" Kooperacija/socijalna pravila" ($A = .87$), "Samokontrola" ($A = .85$) te

"Ponašanje pri učenju i radu" i "Organizacija slobodnog vremena" ($A = .84$).

Među ovim varijablama, najveći udio u diskriminativnoj funkciji, prema koeficijentima diskriminacije, ima "Samopotvrđivanje", gdje je $R = .29$, a zatim "Pronalaženje identiteta/pojam o sebi" i "Anticipacija događaja socijalni kontakti" sa $R = .28$, "Samokontrla" sa $R = .27$, "Kooperacija/socijalna pravila" sa $R = .26$ te "Organizacija slobodnog vremena", gdje R iznosi .24.

Na osnovu cjelokupne analize, proizlazi da postoji statistički značajna razlika između grupa obzirom na spol, a u korist ispitanika ženskog spola te da su za diskriminaciju najviše odgovorne varijable:

"Osobna higijena"

"Praktične vještine"

"Pronalaženje identiteta/pojam o sebi"

"Samopotvrđivanje"

"Kooperacija/socijalna pravila" i

"Samokontrola",

odnosno njihova projekcija na diskriminativnu funkciju je najveća.

Tablica 3

Rezultati analize varijance i diskriminativne analize

VARIJABLA	Xm	Xž	F	Q	R	A
Hrana/odjeća	-.11	.13	1.50	.22	.11	.70
Higijena	-.22	.25	5.73	.01	.22	.76
Sigurnost	-.16	.18	2.93	.09	.16	.84
Praktične vještine	-.31	.34	11.61	.00	.31	.83
Promet/kretanje	-.04	.04	.19	.65	.04	.78
Novac/kupovanje	-.14	.16	2.36	.12	.14	.81
Korištenje javnih službi	-.10	.11	1.19	.27	.10	.84
Vremenska orijentacija	-.11	.12	1.37	.24	.11	.81

Nastavak tablice 3.

VARIJABLA	X _m	X _ž	F	Q	R	A
Osnovni geometrijski pojmovi	-.18	.21	3.65	.05	.18	.86
Računanje	-.13	.15	1.85	.17	.13	.83
Čitanje i pisanje	-.10	.11	1.05	.30	.10	.83
Razumijevanje govora	-.17	.19	3.50	.06	.18	.82
Ekspresivni govor	-.19	.21	4.09	.04	.19	.74
Ponašanje pri učenju i radu	-.21	.24	5.13	.02	.21	.84
Pronalaženje identiteta/ pojam o sebi	-.28	.32	9.38	.00	.28	.92
Samokontrola	-.28	.31	8.75	.00	.27	.85
Samopotvrđivanje	-.29	.33	9.74	.00	.29	.87
Anticipacija događaja/ socijalni kontakti	-.29	.33	9.52	.00	.28	.86
Kooperacija/socijalna pravila	-.27	.30	8.08	.00	.26	.87
Organizacija slobodnog vremena	-.24	.27	6.80	.01	.24	.84
Osobna higijena	-.34	.38	14.17	.00	.34	.80

L (LAMBDA) = 2.38

F = 8.48

C_m = -1.02

Q = .00

C_ž = 1.15

Legenda:

X_m i X_ž - aritmetičke sredine grupa

F - Fisherov test

Q - vjerojatnost pogreške

R - koeficijent diskriminacije

A - koeficijent korelacije varijable
sa diskriminativnom funkcijom

L - diskriminativna vrijednost

C_m i C_ž - centriodi grupa

5. ZAKLJUČAK

Globalna analiza rezultata primjene Skale procjene kompetentnosti (SPK) ukazuje na relativno zadovoljavajuću razinu usvojenosti opće kompetentnosti ispitanika s mentalnom retardacijom. Međutim detaljnijom analizom dobivenih rezultata jasno su se izdvojila određena problemska područja koja daju smjernice u programiranju daljnjeg rada s ovim osobama.

Na području osobne higijene najizraženija odstupanja pokazala su se pri održavanju intimne higijene, brijanju, uređivanju noktiju i uporabi javnog nužnika te u poznavanju svrhe i načina uporabe sredstava za kontracepciju.

Obzirom na ograničenja koja su se pokazala na području svakidašnjih aktivnosti veći naglasak treba staviti na samostalnost u pripremanju jednostavnih obroka, upotrebi noža pri rezanju, pranju suđa, baratanju otvaračima i izvođenju drugih preciznijih manualnih djelatnosti.

Snalaženje u okolini posebno je manjkavo obzirom na prepoznavanje simbola koji pomažu u orijentaciji i zaštiti od opasnosti, upora bu javnog prijevoza i javnih usluga (telefon, pošta), poznavanje novca i adrese stanovanja.

Jednako tako pokazali su se neki problemi u vremenskoj i prostornoj orijentaciji koji su nužni preduvjeti za postizanje veće razine samostalnosti na različitim područjima.

Razina socijalnog ponašanja koja je u provedenom ispitivanju definirana čitavim nizom varijabli ne zadovoljava na području samopercepcije, osjećaja vlastite vrijednosti i socijalne interakcije koja pretpostavlja anticipaciju i poštivanje osjećaja, želja i potreba drugih. U tom kontekstu posebno se ističe niska razina tolerantnosti na kritiku i prihvaćanja vlastitih ograničenja.

Teškoće se javljaju i u oblicima socijalnog ponašanja nužnim pri obavljanju radnih zadataka koje proizlaze iz pomanjkanja koncentracije, planiranja, ustrajnosti i samoinicijative te u nedostatnom poštivanju pravila.

Dobiveni rezultati ukazuju na razlike u prethodnom iskustvu kao posljedice različitih programa kojima su ranije ispitanici bili obuhvaćeni, različitog trajanja obuhvaćenosti tretmanom, manjkavosti u izboru programskih sadržaja i različitih socijalnih iskustva.

Značajna razlika u korist ispitanika ženskog spola u skladu je sa zahtjevima kulturne sredine u kojoj ispitanici žive, a u kojoj su očekivanja na samostalnost u svakodnevним praktičnim aktivnostima veća u odnosu na djecu ženskog spola. S time su dakako jednim dijelom povezani odgojni utjecaji u obitelji i institucijskoj sredini.

Navedene specifičnosti i teškoće upućuju na potrebu da se i u odrasloj dobi sustavno i programirano djeluje na održavanje i usavršavanje stečenih znanja i vještina te usvajanje novih s ciljem podizanja razine opće kompetentnosti osoba s mentalnom retardacijom.

6. LITERATURA

1. Bregman, S.: Assertiveness training for mentally retarded adults, *Mental Retardation*, 1984, 22, 12-16.
2. Castles, E.E.; Glass, C.R.: Training in Social and Interpersonal Problem - Solving Skills for Mildly and Moderately Mentally Retarded Adults, *American Journal of Mental Deficiency*, 1986, 91, 1, 35-42.
3. Foxx, R.M.; Mc Morrow, M.J.; Schloss, C.N.: Stacking the deck: Teaching social skills to retarded adults with a modified table game, *Journal of Applied Behavior Analysis*, 1983, 16, 157-170. o7 3
4. Foxx, R.M.; Mc Morrow, M.J.; Storey, K.; Rogers, B.M.: Teaching social/sexual skills to mentally retarded adults, *American Journal of Mental Deficiency*, 1984, 89, 9-15.
5. Futterman, A.D.; Arndt, S.: The Construct and Predictive Validity of Adaptive Behavior, *American Journal of Mental Deficiency*, 1983, 87, 5, 546-550.
6. Gunzburg, H.C.: Further Education for the Mentally Handicapped. U: Clarke i Clarke (Ed.): *Mental Deficiency*, London, 1974, 669-707.
7. Holtz, K.L. i sur.: Heidelberg - Kompetenz - Inventar für geistig Behinderte - Handbuch - Schindele, Heidelberg, 1986.
8. Kobi, E.: Spätleseversuche mit geistigbehinderten Jugendlichen, *Heilpädagogik*, 1973, 279-288.
9. La Greca, A.M.; Stone, W.L.; Bell, C.R.: Facilitating the vocational interpersonal skills of mentally retarded individuals, *American Journal of Mental Deficiency*, 1983, 88, 270-277.
10. Mavrin, Lj.: Efekti odgojno-obrazovnog procesa na uspješnost socijalizacije mentalno retardiranih adolescenata, *Pregled*, 1986, 22, 5-6, 247-254.
11. Meyers, C.E.; Nihira, K.; Zetlin, A.: The measurement of adaptive behavior. U: Ellis, N.R. (Ed.), *Handbook of mental deficiency*, Hillsdale, N.J. 1980.
12. Nihira, K.: Dimensions of adaptive behavior in institutionalized mentally retarded children and adults: Developmental perspective, *American Journal of Mental Deficiency*, 1976, 81, 215-226.
13. Parmar, V.; Clarke, A.D.B.: Flexibility Training with Moderately and Severely Retarded Children and Young Adults. U: Mittler, P. (Ed.): *Research to Practice in Mental Retardation*, Baltimore, London, Tokyo, 1977, 2, 137-143.
14. Senatore, V.; Matson, J.L.; Kazdin, A.E.: A Comparison of behavioral methods to train social skills to mentally retarded adults, *Behavior Therapy*, 1982, 13, 313-324.
15. Speck, O.: *Erwachsenheit mit einer geistigen Behinderung*. U: *Der Erwachsene mit geistiger Behinderung*, HPCA, München, 1986, 21-39.
16. Wehman, P.; Schleien, S.: Assessment and selection of leisure skills for severely handicapped individuals. *Education and Training of the Mentally Retarded*, 1980, 50-57.

COMPETENCY OF ADULTS WITH MENTAL RETARDATION

SUMMARY

The SPK- Competency Scale (Holtz, K. L., et. all., 1986.; adapted by Todorović B. & Levandovski D., 1993) was administered on the sample of 89 adults with mental retardation, in order to estimate the level of acquired general competency (it includes practical, social and cognitive competence). Discriminative analysis was used to test differences between groups, regarding their sex.

Although the relatively satisfactory level of general competency was found, some specific difficulties at the area of personal hygiene, everyday activities, space and time orientation and social behavior were found as well.

It is assumed that the found difference, which is in favor of female subjects rises from the demands made by cultural environment and educational influences.

Specific difficulties, found in the tested sample of subjects indicate the need for a programmed influence on the improvement of acquired and on the acquisition of new knowledge and skills in order to raise the level of general competency in adult persons with mental retardation.

KEY WORDS: mental retardation, behavior, skills, abilities

* This paper is part of a scientific project titled "Socialization of relations among sexes in persons with severe retardation" (Leader of the Project prof. dr. Borka Teodorović).